

UIT DE LITERATUUR

Dick Mol & Gerard Willemsen

BONES, TREASURIES OF HUMAN EXPERIENCE IN
TIME AND SPACE. Uitg. E.J. Brill, Leiden

'Bones' is de titel van een nieuw wetenschappelijk tijdschrift, dat door Brill eenmaal per jaar wordt uitgegeven voor de afdeling anthropo-osteologie van de Utrechtse universiteit. Het publiceert (Engelstalige) artikelen die gaan over het onderzoek aan menselijke beenderen in al zijn aspecten. Het eerste nummer, dat voorjaar 1988 verscheen, bevat op 93 pagina's een achttal artikelen, verdeeld over de rubrieken: General, Palaeopathology, Palaeogenetics, Palaeo-odontology, Huizinga-collection, History of medicine, Palaeontology en Varia. Voor paleontologen die zich met de mens bezighouden lijkt het de moeite waard om het blad in de gaten te houden; er zal vermoedelijk regelmatig iets van hun gading in staan. In dit eerste nummer zal dit vooral het enige artikel in de rubriek 'Paleontology' zijn: The first palaeolithic human fossils from Sardinia, door C.F. Spoor en P.Y. Sondaar. In drie bladzijden worden de in Corbeddu Cave gevonden menselijke fossielen kort beschreven en de verschillen met de moderne mens aangegeven.

Hoe gevarieerd de anthropo-osteologie blijkbaar is, blijkt uit het laatste, 21 pagina's tellende artikel: Extrasensory perception in anthropo-osteology, an exploratory experiment. In dit artikel wordt beschreven hoe een viertal parapsychologisch begaafden een viertal botten ter beoordeling kreeg. Doel was, om na te gaan in hoeverre buitenzintuiglijke waarneming in dit soort onderzoek nuttig kan zijn. Het resultaat was mager. Er was overigens ook een hertebot uit Corbeddu bij betrokken: volgens een van de buitenzintuiglijke

waarnemers had de eigenaar van het bot een grote familie en waren er 50 mensen bij elkaar begraven...

G.W.

CALLOW, P. & CORNFORD, J.M.(eds.), 1986: La Cotte de St. Brelade 1961-1978. Excavations by C.B.M. McBurney. Geo Books, Norwich. 450 pp., 256 fig., 137 tab, microfiches. ISBN 0 86094 207 4. Prijs (gebonden): £ 65,-

De vindplaats La Cotte de St. Brelade (Jersey) wordt gevormd door een klein, T-vormig ravijnstelsel, opgevuld met een 50 m dik pakket midden- en laatpleistocene sedimenten. De vindplaats ligt in een indrukwekkende rotspartij aan de zuidwestkust van het eiland Jersey. Voor het verhaal van "La Cotte" is het belangrijk te vermelden, dat het eiland ong. 20 km ten westen van de kust van Normandië ligt, en dat het slechts door een ondiepe zee van die kust gescheiden is. Wanneer de huidige zeespiegel met slechts 20 m zou dalen, zouden we met droge voeten Jersey kunnen bereiken. En blijkens de artefacten en fossielen gevonden in La Cotte de St. Brelade lukte dat mens en dier meerdere malen in de periode Saalien-Weichselien.

Al in de vorige eeuw werden in La Cotte artefacten gevonden, en na eerdere opgravingen in deze eeuw werd de site van 1961 tot 1978 onderzocht door wijlen Prof. C.B.M. McBurney (Cambridge). Dit onderzoek richtte zich vooral op de Saale-afzettingen, waarin ± 100.000 artefacten werden aangetroffen en belangrijke paleontologische vondsten gedaan. Toen McBurney in 1979 ernstig ziek werd, nam Callow het project over en recruteerde (na de eigenlijke opgraving!) een uitgebreid multidisciplinair team, dat met de uitwerking van de site-gegevens aan de slag ging. In 1982 werd nog een laatste controle-opgraving uitgevoerd.

In het boek wordt uitgebreid verslag gedaan van het multidisciplinaire onderzoek van "La Cotte": maar liefst 29 auteurs berichten over uiteenlopende zaken als micromorfologie, thermoluminescentiedateringen, grote en kleine zoogdieren, mensenresten (uit de Weichsel-afzettingen) en archeologie. Menselijke bewoning vond voornamelijk plaats tijdens gematigde en gematigde tot koude klimaatsomstandigheden, toen Jersey als het ware het eindpunt vormde van een groot schiereiland, en de zee zo'n 1 tot 5 km van de site verwijderd was. Gedurende perioden van extreme koude, toen de zee zo'n 50 tot 100 km van de site lag, was de mens afwezig.

Wat de archeologie betreft zien we grote veranderingen in (vuur-)steenbewerkingstechnieken optreden in de Saale-afzettingen.

Volgens Callow kan dit eenvoudig gerelateerd worden aan veranderingen in de stand van de zeespiegel, die voor een belangrijk deel de beschikbaarheid van specifieke grondstoffen bepaalde.

La Cotte de St. Brelade is vooral bekend om de spectaculaire 'bone heaps', grote concentraties botten van mammoeten en neushoorns, die op twee niveaus in de ravijnopvulling voorkwamen, telkens aan de basis van een pakket loess. We hebben waarschijnlijk te doen met resten van ooit grotere concentraties, maar dan nog zijn de aantallen voor het kleine opgegraven vlak (ca. 30 vierkante meter) indrukwekkend: een concentratie bevatte resten, vooral schedels, van 9 mammoeten en twee wolharige neushoorns, terwijl de andere 11 mammoeten en 3 neushoorns opleverde. De botten van de dieren lijken door mensen op elkaar gestapeld te zijn, terwijl er ook snijsporen op waar te nemen zijn. Omdat dergelijke accumulaties niet aangetroffen zijn in niveaus zonder artefacten gaat men ervan uit, dat de dieren hier terecht zijn gekomen als gevolg van een soort drijfjacht, waarbij de dieren van de rots gedreven werden. De argumentatie voor deze interpretatie zit sterk in elkaar, en in feite vormen deze 'bone heaps' de enige echt harde aanwijzing voor menselijke jachtactiviteiten in het Midden-Pleistoceen.

Callow heeft, naar mijn mening, het beste site-rapport ooit verschenen het licht doen zien. En het is meer dan een site-rapport alleen: hoofdstukken over pleistocene chronostratigrafie, interpretatie van de La Cotte-sequentie en de zeer gedetailleerde artefactenanalyse maken het tevens tot een zeer nuttig leerboek voor de gevorderden. Het enige nadeel van het boek is zijn prijs: 65 Engelse ponden. De archeologisch geïnteresseerde lezer krijgt daar zeer veel voor terug: ongeveer 260 van de 450 pagina's zijn aan archeologische aspecten gewijd. Uitsluitend in paleontologie geïnteresseerden moeten het met 40 pagina's doen. Die laatste groep kan het boek dus beslist beter in een bibliotheek inzien.

Wil Roebroeks

DRIESSEN, M.N.B.M., DERKSEN, J.W.M., SPIEKMA, F. Th. M. & ROETMAN, E., 1988: Pollenatlas van de Nederlandse atmosfeer. Onkenhout, Hilversum. 239 pp., geïll. in zwart-wit. ISBN 90 9002086 1.

De palynologie ('pollenkunde') is een vakgebied, waar iedere paleontoloog vroeg of laat wel mee te maken krijgt. Ook voor het Pleistoceen-onderzoek is de palynologie van belang. Uit het stratigrafisch onderzoek is het niet meer weg te denken en ook bij de interpreta-

ties van klimaat en biotoop spelen pollen een belangrijke rol. Er is niet veel Nederlandstalige, overzichtelijke literatuur over pollen. Na "Nederland in het IJstijdvak" (1950), waar wel ruime aandacht was voor pollen, is er niets meer verschenen. Tot deze atlas dan. Het is geen specifiek paleontologisch boek, dat niet. Het is eigenlijk vanuit een medische optiek geschreven. Er zijn inleidende hoofdstukken over de biologie van stuifmeel en bestuiving, over allergieën voor pollen (hooikoorts) en over pollenmorfologie. Ook aan de factoren die de samenstelling van het pollenmonster bepalen wordt aandacht gegeven. Het atlasgedeelte behandelt het pollen van een 63-tal plantesoorten. Elke soort krijgt twee bladzijden, waarop het pollen beschreven wordt, maar ook de nodige informatie over de plantesoort zelf wordt gegeven. De meeste pollen worden afgebeeld middels zowel lichtmicroscopische foto's als scanning-electronenmicroscopische (SEM-) opnamen. Het atlasgedeelte is zeer systematisch en duidelijk opgezet en de foto's zijn van hoge kwaliteit. Uiteraard worden de tegenwoordig in onze atmosfeer meest voorkomende soorten behandeld, maar de meeste daarvan kunnen we ook in fossiele kwartaire pollenassemblages tegenkomen. Natuurlijk is het geen compleet determineerboek voor fossiel pollen. Maar iedereen die eens iets meer wil weten over wat pollen nu eigenlijk zijn en hoe ze eruit zien, zal veel aan dit boek hebben. Wie zelf pollen wil gaan bekijken en determineren, zal aan dit boek een belangrijk hulpmiddel hebben, waarop met meer gespecialiseerde literatuur voortgebouwd kan worden. Voor geïnteresseerden is dit mooi uitgevoerde boek van harte aan te bevelen.

De atlas werd geproduceerd door de farmaceutische industrie Fisons BV, in eerste instantie als relatiegeschenk. Een handelseditie wordt overwogen, mits er voldoende belangstelling voor is. Geïnteresseerden kunnen contact opnemen met Fisons BV, Larixlaan 4, 3833 AM Leusden, 033-963311.

G.W.

BAUER, E.W. & SCHÖNNAMSGRUBER, H. (Hrsg.), 1988: Das grosse Buch der Schwäbischen Alb. Met bijdragen van E.W. Bauer, J. Hahn, D. Kapff, K. Plieninger en H. Schönnamsgruber. 214 pag., 410 kleurenafb. (kaarten, tekeningen en foto's). Gebonden in kunstlinnen DM 89,--. Jubileumprijs tot 31-12-1988: DM 79,--. ISBN 3 8062 0236 2. Verschenen bij: Konrad Theiss Verlag.

Ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de oprichting van de Schwäbische - Alb - Verein is een bijzonder fraai boek door de Konrad Theiss Verlag uitgegeven. In Cranium

zijn door mij al diverse werken van deze uitgeverij belicht; zij die deze boeken kennen, weten dat het om hoge kwaliteit gaat. Zo ook deze keer. Degenen die dit boek produceerden zijn alle uitstekende kenners van het gebied. Dit keer gaat het om een boek dat de natuurlijke historie en de geschiedenis van de Alb in de deelstaat Württemberg voor de wandelaar en de bezoeker weergeeft, voorzien van representatieve afbeeldingen.

De eerste ruim honderd pagina's zijn voor de Craniumlezers van belang. Zij behandelen de geologie, paleontologie, archeologie en hier en daar de biologie van het gebied. Het begint met de oudste ontsluitingen en aardlagen geologische verschijnselen en bekende fossielen. Jammer is het, dat de uitgever weer gekozen heeft voor bestaande - overigens zeer schitterende - afbeeldingen. Vele hiervan komen we al tegen in eerder in Cranium besproken boeken. Maar dit keer zijn ze voorzien van andere begeleidende afbeeldingen, zoals kaarten en schematische weergaven van allerlei geologische verschijnselen. De afgebeelde fossielen zijn alle 'topstukken', veelal ook bekend uit andere boeken over dit gebied.

Zeer de moeite waard is het hoofdstuk over de grotten. Dit moet een lust voor het oog van de speleoloog zijn. Duidelijk wordt het ontstaan van grotten uit de doeken gedaan en weergegeven met de mooiste foto's. Het geheel wordt nog aantrekkelijker gemaakt doordat uitvoerig aandacht is geschonken aan de levende natuur, fauna zowel als flora.

Het hoofdstuk 'Der Steinzeitmensch auf der Alb', van de hand van Joachim Hahn, is goed gelukt. Ook hier zijn helaas bestaande afbeeldingen gebruikt. De belangrijkste vindplaatsen komen aan de orde, zoals de grotten "Vogelherd" (bekend van de kunstvoorwerpen), "Höhlenstein-Stadel" en "Böcksteinschmiede".

De tweede honderd pagina's behandelen de geschiedenis van de Kelten en de Romeinen, volken die de Alb niet links lieten liggen maar nadrukkelijk daar verbleven. De wandelaar en de toerist kunnen aan de burchten en ruïnes niet zonder meer voorbijgaan. Het leven in de middeleeuwen en het huidige leven in de dorpen komen ook aan de orde.

Tot eind dit jaar is dit schitterende 'plaatjesboek' over de Schwäbische Alb tegen een gereduceerde prijs verkrijgbaar.

Als u van plan mocht zijn dit deel van Duitsland eens te bezoeken, dan kan ik u het boek zeker aanbevelen; het brengt u op de mooiste plekken van dit gebied.

D.M.

LEGUEBE, A. & CAHEN, D., 1986: Ten tijde van de Spy-mens. Onze voorouders, de neandertalers. Uitg. v.h. Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen. 88 pp., prijs: Bfr. 250,-- + Bfr. 85,-- verzendkosten (= ± f 18,--).

Deze catalogus verscheen naar aanleiding van het feit, dat het in 1986 precies honderd jaar geleden was, dat in de grotten van Spy (België) menselijke fossielen werden gevonden. Ook houdt het KBIN te Brussel naar aanleiding hiervan een tentoonstelling over de Spy-mens.

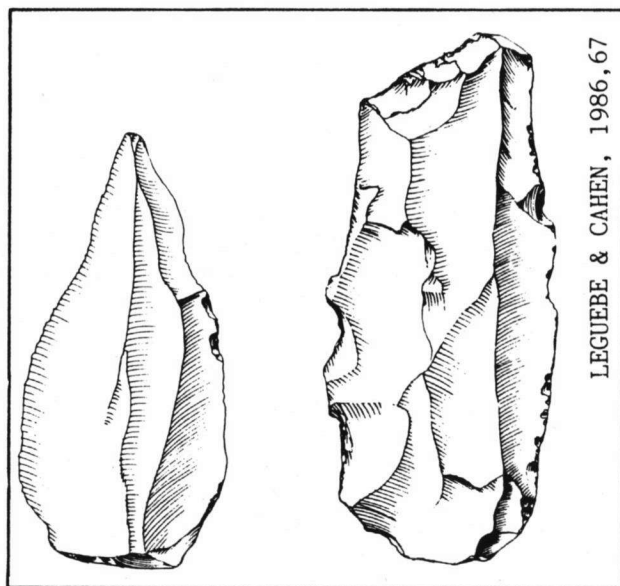
Op 11 juli 1886 ontdekten Marcel de Puydt, advocaat en amateur-archeoloog, en Maxim Lohest, geoloog, in de Bêche-al-Rotche, een grot te Spy, twee vrij volledige skeletten van Neandertalers. De auteurs wijzen op het belang van deze vondst vanwege het goede vergelijkingsmateriaal dat de skeletten vormen ten opzichte van latere vondsten van botten, die minder volledig waren. Voorts wordt een aantal beroemde Neandertaler-vindplaatsen beschreven, zoals Neandertal (1856) en La Chapelle-aux-Saints (1908).

De schrijvers wijzen erop dat er slechts resten zijn gevonden van 200 individuen (waarvan een tiental compleet), maar dat het toch duidelijk is dat de Neandertaler wezenlijk verschilt van de huidige mens. Dat wordt allemaal wat duidelijker als zij de morfologie van de Neandertaler behandelen, waarbij vooral de dijbeenderen, schedel en onderkaak goede determinatiekenmerken hebben. Let op, dit stuk is nogal vaktechnisch geschreven; je moet het echt rustig en goed lezen wil je het allemaal kunnen volgen.

Interessant is het gedeelte dat gaat over het belang van de bodem als archief voor sporen van menselijke activiteiten. Men laat ons zien wat er zoal komt kijken bij een opgraving en waar men mee te maken krijgt, zoals de analyse van de archeologische resten (inventarisering, beschrijving en klassering). De verschillende steenbewerkingstechnieken, zoals het steenkappen, de debitage en het retoucheren, komen uitvoerig aan de orde.

De grot van Spy en haar belang voor de Belgische prehistorie worden boeiend beschreven. Er is een overzicht van de stratigrafie en de fauna. Overzichtelijk is ook de uiteenzetting van de opeenvolging van menselijke bewoningen, waaruit blijkt dat de bewoning van de grot aanvangt in het Mousterien.

Wat ik in het bijzonder interessant vind, is het stuk waarin de auteurs afrekenen met het idee dat Neandertalers hoofdzakelijk in grot-

LEGUEBE & CAHEN, 1986, 67

ten geleefd zouden hebben. Dit was slechts een uitzondering: openlucht-sites zijn veel talrijker dan grot-sites. Een beschrijving van Neandertaler-begraafplaatsen leert ons, dat zij hun doden met de grootst mogelijke zorg begroeven. In deze publicatie wordt duidelijk gemaakt dat de Neandertaler dichter bij de huidige mens staat dan enige andere hominide. Dat blijkt ook wel uit de naam: *Homo sapiens neanderthalensis*.*

Ik wil een ieder die geïnteresseerd is in de paleo-anthropologie deze catalogus dan ook van harte aanbevelen. Hij is te bestellen bij het

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, Vautierstraat 29, B - 1040 Brussel, België,

onder vermelding van "Catalogus Spy", t.a.v. de Heer H. van Driessen.

G.R. van Rijn
Hans Memlinglaan 89
3723 WJ Bilthoven

* Noot van de redactie:

Uit de eerste bijdrage in de rubriek "Oud Nieuws" (Ark van Noach?) valt op te maken, dat niet alle onderzoekers dit standpunt onderschrijven, omdat sommige *Homo sapiens*-fossielen die niet als Neandertalers kunnen worden beschouwd, ouder zijn dan deze en omdat de beide groepen tienduizenden jaren lang in Eurazië naast elkaar hebben geleefd. Dit zou wijzen op een aanzienlijke genetische afstand, die de aanduiding van de Neandertaler als ondersoort van *Homo sapiens* niet zou rechtvaardigen.